

1.01

UDK: 355.097.2(430=134.2)+ 341.324(497.4)"1941/1945"

Klemen Kocjančič*

Španci v nemški službi na Slovenskem med drugo svetovno vojno

IZVLEČEK

Med drugo svetovno vojno so bile na Slovenskem aktivne različne tujerodne enote, ki so se borile na strani nemškega okupatorja; med njimi sta bili tudi dve enoti španskih prostovoljcev. Prva enota v moči polbataljona je bila garnizirana na področju Spodnje Štajerske, natančneje v Zasavju, kjer je zagotavljala zaščito tamkajšnjih premogovnikov in železniške proge. Druga enota, v velikosti čete, je bila sestavni del brigade oz. divizije kraških lovcev na Primorskem, kjer je aktivno sodelovala v bojih proti italijanskim in slovenskim partizanom. S kritično analizo in interpretacijo medvojnih virov ter povojne literature je predstavljeno delovanje španskih prostovoljcev v nemški službi na Slovenskem. Zaradi velikosti obeh enot Španci niso poglavitno vplivali na potek druge svetovne vojne v Sloveniji, a vseeno predstavljajo del slovenske vojaške in vojne zgodovine.

Ključne besede: Wehrmacht, Waffen-SS, druga svetovna vojna, kraški lovci, tujerodne prostovoljne enote

ABSTRACT

SPANIARDS IN GERMAN SERVICE IN SLOVENIA DURING THE SECOND WORLD WAR

On Slovenian territory during the Second World War were active different units of foreigners, which fought on the side of the German occupying force; among them were also two different units of Spanish volunteers. First unit, a half-battalion, was garrisoned in Lower Styria, specifically in Zasavje area, where it provided security for coal mines and railway. Second unit, of company strength, was integral part of brigade, then division of so called Karst hunters, based in Slovene Littoral, which was actively participating in counterinsurgency against Italian and Slovene partisans. Using critical analysis and interpretation of wartime sources and post-war literature article is presenting activity of Spanish volunteers in German service in Slovenia. Because of the size of both units Spaniards didn't significantly impact the progress of the Second World War in Slovenia, but are still part of Slovenian military and war history.

Key words: Wehrmacht, Waffen-SS, second world war, Karstjäger, foreign volunteer units

* univ. dipl. teolog, mag. obramboslovja; doktorski študent, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Litostrojska 7, SI-1000 Ljubljana, klemenkocjancic@gmail.com

Uvod

Zaradi svojega geostrateškega položaja je Slovenija pod nemško okupacijo med drugo svetovno vojno predstavljala pomemben teritorij, ki ga je bilo treba zavarovati pred morebitnim zavezniškim izkrcajem v severnem Jadranu¹ ter ustrezno zaščititi pred vse bolj aktivnimi in nevarnimi partizanskimi silami. Posledično je bilo na slovensko ozemlje napotenih več nemških enot; frekvenca prisotnosti slednjih se je povečala po italijanski kapitulaciji septembra 1943.

Prisotnost prvorazrednih, frontnih enot je bila redka, pri čemer so izkoristili predvsem tiste, ki so bile v transportu med posameznimi bojišči oz. frontami (npr. sodelovanje 1. SS-tankovskogrenadirskega polka LSSAH (nem. *SS-Panzer Grenadier-Regiment 1 LSSAH*) med veliko nemško ofenzivo jeseni 1943),² medtem ko so slovensko ozemlje izkoristili tudi za reorganizacijo oz. ustanovitev novih enot (npr. ustanovitev 18. SS-prostovoljne tankovskogrenadirske divizije Horst Wessel (nem. *18. SS-Freiwilligen-Panzer Grenadier-Division Horst Wessel*) leta 1944).³ Glavnina protipartizanskega bojevanja je tako bila obveznost policijskih sil, okrepljenih z domobranskimi enotami in manjšimi vojaškimi enotami.

Območje, na katerem so delovali slovenski partizani (ozemlje današnje Republike Slovenije in obmejna območja sosednjih držav, poseljena tudi s Slovenci), je po italijanski kapitulaciji pričelo postajati tudi zbirališče tujerodnih enot, ki so se borile na nemški strani. Večini teh enot Nemci niso toliko zaupali, da bi jih uporabili proti zahodnim zaveznikom oz. Sovjetski zvezi, ali pa so bile premajhne in tako neučinkovite za frontno bojevanje. Vseeno pa so jih namenili za zavarovanje pomembnih komunikacij (v Sloveniji predvsem Južne železnice)⁴ ter za boj proti slovenskim partizanom. Med tujci v nemški službi, službujoč v Sloveniji, so bili tudi Španci, ostanek t. i. »Plave divizije«, ki se je borila na vzhodni fronti kot del nacističnega in fašističnega vseevropskega boja proti komunizmu.

Slovensko vojaško zgodovino pisje je v preteklosti skoraj popolnoma spregledalo obravnavo enot tujih prostovoljcev v nemški službi; večja pozornost je bila namenjena le domačim kolaboracionistom oziroma protirevolucionarnemu taboru. Med vojno ustvarjena poročila in depeše slovenskih partizanov ter povojna strokovna literatura s tega področja so s pomočjo kritične analize in interpretacije zbranih virov omogočili pregled delovanja španskih prostovoljcev v nemški službi na Slovenskem

¹ Prim. Thomas M. Barker, »The Ljubljana Gap Strategy. Alternative to Anvil/Dragoon or Fantasy,« *The Journal of Military History* 1 (1992): 57–86. Vojmir Kljaković, »Pitanje savezničkog iskrcavanja na Balkan (1939–1945),« *Vojnoistorijski glasnik* 3 (1978): 7–25.

² Prim. Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943* (Maribor: Obzorja, 1967), 379, 380.

³ Wilhelm Tieke in Friedrich Rebstock, *Im letzten Aufgebot. Die 18. SS-Freiwilligen-Panzer Grenadier-Division HORST WESSEL* (Coburg: Nation Europa Verlag, 2000), 8–11.

⁴ Damijan Guštin, »Južna železnica kot cilj vojaških operacij slovenskega odporniškega gibanja (1941–1945),« *Acta Histriae* 3 (2008): 325–42.

med drugo svetovno vojno, s čimer je bil raziskan do sedaj malo znan del slovenske (in evropske) vojaške in vojne zgodovine.

Od Španije čez Rusijo na Tirolsko

Kljub temu da je Nemčija odločilno pomagala Francu, da je v Španiji prišel na oblast z zmago v državljanski vojni, pa španski diktator enakovredne usluge ni vrnil. Celotno vojno je Španija ostala nebojujoča,⁵ Nemčiji pa je pomagala na treh ravneh: 1) na političnem in diplomatskem področju je promovirala novi evropski red; 2) na gospodarskem področju je omogočila pridobivanje delavske sile za nemško industrijo; 3) na vojaškem področju je Nemčiji poslala eno celotno pehotno divizijo (ter več manjših letalskih in mornariških enot) na vzhodno fronto.⁶

Že prvi dan invazije na Sovjetsko zvezo je Španija ponudila pomoč v boju proti boljševizmu oz. komunizmu, tako da je Hitler 24. junija sprejel ponujeno špansko prostovoljno legijo. Toda namesto štiri tisoč prostovoljcev se je javilo okoli desetkrat več Špancev (večina je bila veteranov španske državljanske vojne), tako da so se odločili za ustanovitev pehotne divizije z okoli 18.000 pripadniki.⁷

Divizija je bila uradno poimenovana kot 250. pehotna divizija (španska) (nem. 250. *Infanterie-Division (span.)*) oz. Španska divizija prostovoljcev (šp. *Division Española de Voluntarios*);⁸ neuradno so jo poimenovali kar »Plava divizija« (nem. *Blaue Division*, šp. *División Azul*). Imela je tri pehotne polke (262., 263. in 269.); vsak je imel tri bataljone, in 250. artilerijski polk (španski) s štirimi bataljoni artilerije. Druge divizijske enote so bile: tankovskolovski (protioklepni), izvidniški, inženirski bataljon in bataljon za zveze ter tudi oskrbovalne enote.⁹ Toda prisotnost španske divizije ni ostala neopažena pri zaveznikih, tako da so slednji pritiskali na Franca (z grožnjami po zasedbi španskega Maroka), dokler ni oktobra 1943 odpoklical divizije domov.¹⁰

Zaradi nezadovoljstva med pripadniki divizije glede njihovega umika se je še isti mesec izoblikovala nova španska enota, Španska prostovoljska legija (nem. *Spanische Freiwillige Legion*; šp. *Legión Española de Voluntarios*); tudi ta je dobila neuradno ime Plava legija (nem. *Blaue Legion* oz. šp. *Legion Azul*). Legija naj bi imela 4.500 pripadnikov, razporejenih v štiri pehotne bataljone, a je nato po selekciji (ostali so sami prostovoljci, primarni člani falangistične stranke) konec novembra legija imela le še 2.134 pripadnikov. Med decembrom 1943 in februarjem 1944 je legija sodelovala v bojih proti sovjetskim partizanom in se skupaj z nemškimi enotami umikala

⁵ Španija ni razglasila nevtralnosti, ampak se je razglasila za nebojujočo državo.

⁶ Wayne H. Bowen, *Spaniards and Nazi Germany. Collaboration in the New Order* (Columbia: University of Missouri Press, 2000), 103.

⁷ David Littlejohn, *Foreign Legions of the Third Reich. Volume 2: Belgium, Great Britain, Holland, Italy and Spain* (San Jose: R. James Bender Publishing, 1987), 258.

⁸ Ibid, 270.

⁹ Georg Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Achter Band: Die Landstreifkräfte 201–280* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1973), 209–11.

¹⁰ Bowen, *Spaniards and Nazi Germany*, 162, 163.

proti zahodu. Februarja 1944 je španskim diplomatom uspelo pregovoriti Hitlerja, da razpusti še legijo, kar se je zgodilo naslednji mesec.¹¹ Med oktobrom 1941 in marcem 1944 je v vrstah divizije in legije z rotacijami služilo okoli 45.000 španskih prostovoljcev; v tem času so zabeležili naslednje izgube: 4.500 padlih, 8.000 ranjenih, 7.800 obolelih, 1.600 z zmrzlinami in 300 ujetnikov oz. dezerterjev.¹²

A tudi ukinitve druge enote ni zadržala nekaj najbolj zagrizenih prostovoljcev (predvsem falangistov); nekaj sto rekrutov je samostojno prečkalo špansko-francosko mejo.¹³ Slednji so mejo ilegalno prečkali že v času obstoja legije, tako da se jih je do maja 1944 v francoskem Versailles zbralo že čez 300; bivanje španskih prostovoljcev so zabeležili tudi slovenski partizani.¹⁴ Pozneje so bili prestavljeni v vadbeni center francoskih pripadnikov Waffen-SS, nakar so bili premeščeni v vzhodnopruski center Stablack. V začetku junija 1944 se je v Prusiji usposabljal že okoli 400 Špancev, iz katerih so sestavili dve četi; do konca julija se jim je pridružilo še 150 Špancev, iz katerih so sestavili še tretjo četo. Pri tem je pomenljivo dejstvo, da španskim prostovoljcem niso priznali predhodnih činov iz divizije in legije, ampak so vsi pričeli kot navadni vojaki in so se morali ponovno dokazati.¹⁵

Dan pred zavezniško invazijo na Normandijo so španski diplomati v Franciji poročali, da je v Waffen-SS vstopilo že najmanj 450 Špancev.¹⁶ Večja skupina španskih prostovoljcev je izhajala iz bivšega Španskega nadomestnega in šolskega bataljona (nem. *Spanische Ersatz- und Ausbildungsbataillon*), ki je usposabljal rekrute za Plavo divizijo in legijo. Ostanek bataljona, ki se je nahajal v tirolskem Hallu, je bil preoblikovan v Prostovoljno enoto Hall (nem. *Freiwilligen-Einheit Hall*), ki ji je bila že 23. aprila 1944 dodeljena vojno-poštna številka: FPN 39502.¹⁷ Konec junija sta bili dve španski četi poslani v Solbad, del Halla, kjer je potekalo usposabljanje v gorskem in protipartizanskem bojevanju.¹⁸ Hall je bil eno izmed središč za usposabljanje gorskih lovcev; tu so tako delovali 700. (motorizirani) gorski protiletalski nadomestni in šolski bataljon (nem. *Gebirgs-Flak-Ersatz- und Ausbildungs-Bataillon (mot.) 700*), 112. rezervni gorski artilerijski polk (nem. *Reserve-Gebirgs-Artillerie-Regiment 112*), 47. gorski protioklepni bataljon (nem. *Gebirgs-Panzerabwehr-Abteilung 47*), Gorska strelska šola Hall (nem. *Gebirgs-Schießschule Hall*) itd.¹⁹

¹¹ Ibid., 171, 172.

¹² Bowen, *Spaniards and Nazi Germany*, 172. Littlejohn, *Foreign Legions of the Third Reich*, 262–64.

¹³ Bowen, *Spaniards and Nazi Germany*, 172–173. Wayne H. Bowen, »The Ghost Battalion: Spaniards in the Waffen-SS, 1944–1945,« *The Historian* 2 (2001): 373–85.

¹⁴ *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI. Knjiga 17: Borbe v Jugoslaviji 1944* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1986), št. dok. 83. Jean-Pierre Sourd, *True Believers. Spanish Volunteers in the Heer and Waffen-SS, 1944–1945* (Bayside: Europa Books, 2004), 9.

¹⁵ Sourd, *True Believers*, 24.

¹⁶ Ibid., 9.

¹⁷ *Feldpost numbers: 39000-39999*, pridobljeno 19. 4. 2016, <http://www.axishistory.com/axis-nations/germany-a-austria/waffen-ss/383-germany-military-other/feldpost/8964-feldpost-numbers-39000-39999>.

¹⁸ Sourd, *True Believers*, 25.

¹⁹ Georg Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Welt-*

Španci na Spodnjem Štajerskem

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je velika večina slovenskega ozemlja spadala pod nemško okupacijo. Železniško-cestno omrežje na slovenskih tleh je postalo pomembno zaradi čim hitrejšega prevoza enot med zaledjem in frontami v Italiji, na Balkanu in v vzhodni Evropi ter tudi zaradi izkoriščanja naravnih virov. Eno izmed pomembnejših območij je predstavljalo Zasavje zaradi tam ležečih premogovnikov in železniške proge; prav slednja je bila tudi cilj partizanskih minerjev. Tam je bil tudi t. i. partizanski koridor, čez katerega je potekal prehod partizanov med Spodnjo Štajersko in Dolenjsko.²⁰ Za potrebe zavarovanja tega področja je nemški okupator uporabljal predvsem enote deželnih strelcev (nem. *Landeschützen*) in (SS-)policijo, operativno protigverilsko bojevanje je izvajal t. i. polk Treeck.²¹ A vseeno so Nemci na Spodnjo Štajersko že leta 1944 pričeli pošiljati manjše tujerodne enote za zavarovanje infrastrukture in komunikacij ter za boj proti partizanom; kot npr. posamezne enote iz 1. kozaške konjeniške divizije (nem. *1. Kosaken-Kavallerie-Division*), ki je delovala na Hrvaškem in Policijski konjeniški eskadron Srbija (nem. *Polizei-Reiter-Schwadron Serbien*), katerega moštvo je bilo ruskega in srbskega porekla.

Med temi tujerodnimi enotami je bila tudi enota španskih prostovoljcev. Španski bataljon oz. njegov štab z dvema četama (torej dejansko polbataljon) naj bi po partizanskih virih prišel v Slovenijo že sredi junija 1944, in sicer v Dobrno, medtem ko je bila 1. četa bataljona poslana v Romunijo. A drugi, tuji viri poročajo le o prihodu 101. španske prostovoljne čete (nem. *Spanische Freiwilligen Kompanie 101*), ki naj bi prispela šele konec avgusta, saj naj bi Španci, namenjeni v naše kraje, Hall zapustili 16. avgusta.²² Tudi odsotnost dodatnih (obveščevalnih, situacijskih, operativnih) poročil partizanskih sil za dvomesečno obdobje nakazuje, da je prvi španski kontingent na Spodnjo Štajersko prispel šele proti koncu avgusta.

29. avgusta 1944 so obveščevalci Kozjanskega odreda zabeležili prihod transporta

krieg 1939–1945. Sechzehnter Band. Verzeichnis der Friedensgarnisonen 1931–1939 und Stationierungen im Kriege 1939–1945. Teil 3: Wehrkreise XVII, XVIII, XX, XXI und besetzte Gebiete Ost und Südost (Osnabrück: Biblio Verlag, 1996), 44.

²⁰ Prim. Domen Lorencin, »Diverzije, sabotaže in vojaški napadi odporiškega gibanja na železnice in druge prometnice na Slovenskem 1941–1945« (diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, 2011). Jože Rozman, »Partizanski koridor na litijskem območju med drugo svetovno vojno. Prispevek k odprtim raziskovalnim vprašanjem,« *Acta Histriae* 3 (2008): 315–24. Sabine Rutar, »Vloga železnice pri gospodarskem izkoriščanju Slovenije med drugo svetovno vojno,« *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 3 (2011): 683–98. Marjan Žnidarič, *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem* (Ljubljana: Železniško gospodarstvo Ljubljana, 1990).

²¹ Prim. Milan Ževart, »Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1990): 153–98.

²² Ángel Gonzáles Pinilla, »Españoles en la Wehrmacht y las Waffen SS (1944–45),« v: *Españoles en la II Guerra Mundial el Frante del Est*, ur. Ricardo Recio Cardona (Madrid: Vandalia, 1999), 136. Zdravko Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Tretja izdaja* (Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978), 690. Sourd, *True Believers*, 25. *Zbornik NOVJ* 6–17, št. dok. 83.

okoli 600 Špancev (in okoli 400 Kozakov).²³ A teden dni pozneje so popravili oceno števila Špancev na 200 mož; razlika je bila zdaj pripisana nemškimi policistom.²⁴ 31. avgusta 1944 je v Celje prišlo »300 SS-ovcev, ki so po narodnosti Španci« in katerih cilj naj bi bila Savinjska dolina.²⁵ Hajko v Zgornji Savinjski dolini naj bi izvedlo 5.000 tisoč »španskih in hrvatskih prostovoljcev«,²⁶ Doslej raziskani viri niso poročali o vpletenosti Špancev v pohorsko ofenzivo, tako da njihovo sodelovanje ni potrjeno.

Celje so španski esesovci uporabili kot izhodišče za pohode v bližnjo okolico; v začetku septembra so tako odšli v Dobrno.²⁷ Hkrati so partizanski obveščevalci v začetku septembra zabeležili en transport novih Špancev, ki so prišli v Celje.²⁸ 9. septembra je obveščevalec tako poročal, da se je v Celju nahajalo okoli 1.000 »španskih prostovoljcev tkzv. «plave divizije», ki so bili opremljeni s štirimi 15-centimetrskimi topovi in imeli en vagon koles. Manjši del Špancev je bil poslan v Velenje, od koder so se vrnili, medtem ko je bilo 500 Špancev poslanih na hajko na Pohorje.²⁹

Sredi septembra 1944 je takratni zagorski župan napovedal prihod dveh čet španskih prostovoljcev, »s katerimi da bodo hajkali in sumljive izselili«. ³⁰ Že naslednji dan je v Zagorje prišel nemški častnik, poveljnik voda, ki se je zanimal za varnostne razmere. Ker so mu na vprašanje, ali partizani streljajo na vojake, odgovorili pritrdilno, »je rekel, da bo v tem slučaju Zagorje pogorišče«. Obveščevalci so prihod Špancev naprej povezovali s pričakovano ofenzivo proti partizanskim enotam.³¹ 17. septembra je v Celje prispelo okoli 200 Špancev.³² Pozneje so obveščevalci poročali, da se je 300 pripadnikov »špa[n]ske plave divizije« nahajalo v »Št. Juriju pri Celju ob Južni železnici«. ³³

Dokončni premik slednjih je bil opravljen šele proti koncu septembra: 20. septembra je Celje zapustilo okoli 200 Špancev, ki so prišli v Trbovlje, nato pa so 22.

²³ SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2081, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kozjanskega odreda, 1. september 1944.

²⁴ Ibid., Mesečno poročilo IX. sektorja Obveščevalnega centra Štaba Kozjanskega odreda, 6. september 1944.

²⁵ Ibid., Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 31. avgust 1944.

²⁶ SI AS 1866, f. 349, Poročilo Obveščevalnega centra Komande področja Zgornje savinjske doline, 2. september 1944.

²⁷ SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2081, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 2. september 1944.

²⁸ Ibid., Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 9. september 1944.

²⁹ SI AS 1866, f. 349, Poročilo obveščevalca IV. op. zone, 9. september 1944; Ibid., Poročilo Obveščevalnega centra Komande področja Zgornje Savinjske doline, 12. september 1944.

³⁰ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2087, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 13. september 1944.

³¹ Ibid., Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 14. september 1944.

³² SI AS 1866, f. 349, Poročilo Obveščevalnega centra Komande področja Zgornje Savinjske doline, 20. september 1944.

³³ SI AS 1866, f. 349, Poročilo Obveščevalnega centra Komande področja Zgornje Savinjske doline, 21. september 1944.

septembra partizanski obveščevalci v tem zasavskem mestu zabeležili prihod še dodatnih 400 španskih esesovcev.³⁴ Za isto časovno obdobje (20.–22. september) je bil prav tako zabeležen prihod 1.000 Špancev, »ki služijo v Španski legiji«, v Zidani Most. Od tu naj bi se razporedili naprej po Zasavju, in sicer 500 v Trbovlje, okoli 100 v Hrastnik in preostalih 400 v Zagorje.³⁵

Iz poročila obveščevalnega centra operativnega štaba VI. in XI. brigade izvemo, da je bilo 25. septembra 1944 v Trbovljah 200 Špancev.³⁶ 27. septembra navsezgodaj je v Laško prispelo okoli 100 Špancev, ki so nato takoj krenili proti Svetini, od koder se v dveh dneh še niso vrnili. V istem poročilu so tudi zapisali, da so zabeleženi izpadi sovražnih sil »manjšega značaja in služijo izključno lastnega osiguravanja in ropanja letošnje žetve«. ³⁷ Pri teh roparskih pohodih so Španci uporabili patrulje, sestavljene iz 10–20 mož, ki so hodile v okoliške vasi. Ugotovili so tudi, da Španci v Trbovljah živijo v dveh lesenih barakah, do katerih je mogoče priti brez posebne nevarnosti.³⁸

Čez dva dni so poročali, da sta 2. in 3. četa španskih prostovoljcev razporejeni ob progi Litija–Zidani Most. 42 španskih prostovoljcev je prišlo na zagorsko železniško postajo, proti čemur sta protestirala zagorski župan in inženir Kek, češ »da Zagorje ne potrebuje tako nemoralne vojske kot je v Trbovljah«. ³⁹

28. septembra zjutraj je večja španska patrulja, moči 120 mož, zapustila Trbovlje in odšla na hajko. Kamniško-zasavski odred (v nadaljevanju KZO), ki je deloval na območju španskega polbataljona,⁴⁰ se je odločil, da bo poskusil španske prostovoljce presenetiti z dvema zasedama: prvi vod 1. čete je zasedo postavil v Knežjem dolu nad Trbovljami, medtem ko jo je drugi vod iste čete postavil v bližnjem zaselku Gabrsko. Obe zasedi sta do večera brez uspeha čakali na Špance.⁴¹

V začetku oktobra so zabeležili prisotnost 300 španskih prostovoljcev v Trbovljah.⁴² Prvi teden oktobra so španski vojaki izvedli hajko na Izlake pri Zagor-

³⁴ SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2081, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 20. september 1944. SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2074, Situacijsko poročilo št. 308 Obveščevalnega centra Štaba IV. operativne zone (dalje OC IV. operativne zone), 22. september 1944. Obstaja možnost, da ti dve poročili govorita o isti skupini Špancev.

³⁵ SI AS 1859, t. e. 10, a. e. 243, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba VII. korpusa NOV in PO Jugoslavije, 28. september 1944.

³⁶ SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2081, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 25. september 1944.

³⁷ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2082, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kozjanskega odreda, 29. september 1944.

³⁸ SI AS 1869, f. 330, Operacijsko obvestilo za 23. september 1944 Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 26. september 1944.

³⁹ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2087, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 29. september 1944.

⁴⁰ Prim. Gorazd Stergar, »Kamniško-zasavski narodnoosvobodilni partizanski odred in njegova vloga v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem leta 1944«, *Vojaška zgodovina* 1 (2007): 81–128.

⁴¹ SI AS 1869, f. 330, 15 dnevno operacijsko poročilo od 22. 9. do 7. 10. 1944 Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 8. oktober 1944.

⁴² SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2087, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 4. oktober 1944.

ju.⁴³ Istočasno pa so se v Litiji razširile novice, da naj bi tja prispeli »2 diviziji Španjolcev«. ⁴⁴ 12. oktobra so Španci izvedli nov pohod proti enotam KZO, njihov namen je bil tudi ropanje kmetov, a so jih partizani pregnali. ⁴⁵ KZO je bil v celoti premaknjen v zasavske »revirje, da bi preprečeval izpade španskih prostovoljcev, ki so bili v službi SS, in onemogočil ropanje živine in žita v Savinjski dolini«. ⁴⁶ 17. oktobra so še vedno opazili 420 zagorskih Špancev. ⁴⁷

Proti koncu oktobra 1944 so Španci zapustili Trbovlje in se namestili v Zagorju ob Savi in Dolu pri Hrastniku. ⁴⁸ V Zagorju je tako bilo 420 Špancev, ki jih je 22. oktobra pregledal »neki general«. Slednji se je nato odpravil proti Zidanemu Mostu, pozneje istega dne so Zagorje zapustili še Španci. ⁴⁹ Drugo poročilo odhod Špancev postavlja na 24. oktober. ⁵⁰

Medtem ko se španski bataljon ni okitil z nobeno zmago proti partizanom, pa je bila prisotnost Špancev toliko bolj zabeležena pri civilnem prebivalstvu, kot razkriva poročilo s konca oktobra: »Morala ljudstva je z ozirom na požige izvršene po 'Špancih' malo padla, posebno pa še radi tega, ker pričakujejo še nadaljnje represalije, ker niso oddali žita in ostalih poljskih pridelkov, ta bojazen je pa tem večja, ker se v naši bližini ne nahaja nobena vojaška edinica, katera bi jih ščitila pred okupatorjem.« ⁵¹

A že 6. novembra 1944 so partizanski obveščevalci zabeležili zamenjavo španskega bataljona v Trbovljah s skupino 400 pripadnikov SS, saj se španski bataljon »na tem sektorju ni obnesel« in je bil zaradi »nediscipliniranosti in tatvin, ki so jih vršili poedinci v Trbovljah in okolici v celoti premeščen«. ⁵² Podobno so v poročilu z dne 14. novembra 1944 zapisali, da je v prvi polovici novembra operacijsko področje IV. operativne cone zapustil »Bataglion Espagnol volontario de Hall«, ki je bil kazensko premeščen na vzhodno fronto, »ker so Španci počenjali po Trbovljah in okolici

⁴³ SI AS 1856, f. 357a, Vojaška in politična poročila Obveščevalnega centra okr. Hrastnik, 10. oktober 1944.

⁴⁴ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2087, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 9. oktober 1944. SI AS 1869, f. 330, Dnevno operacijsko poročilo za dan 8. oktobra 1944 Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 9. oktober 1944.

⁴⁵ SI AS 1869, f. 330, Dnevno operacijsko poročilo za 12. oktober 1944 Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 13. oktober 1944.

⁴⁶ Metod Mikuž, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, IV.* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973), 630.

⁴⁷ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2087, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kamniško-zasavskega odreda, 17. oktober 1944.

⁴⁸ SI AS 1851, t. e. 105, a. e. 2082, Situacijsko poročilo Obveščevalnega centra Štaba Kozjanskega odreda, 20. oktober 1944.

⁴⁹ SI AS 1866, f. 349, Situacijsko poročilo št. 328 Obveščevalnega centra Štaba IV. operativne zone NOV in POS, 21. oktober 1944; Ibid., Situacijsko poročilo št. 329 Obveščevalnega centra Štaba IV. operativne zone NOV in POS, 22. oktober 1944.

⁵⁰ SI AS 1866, f. 345, Situacijsko poročilo št. 336 Obveščevalnega centra Štaba IV. operativne zone NOV in POS, 29. in 30. oktober 1944.

⁵¹ SI AS 1866, f. 622, Politični pregled Obveščevalne službe Okraja IV., 28. oktober 1944.

⁵² SI AS 1866, f. 349, Situacijsko poročilo št. 347 Obveščevalnega centra Štaba IV. operativne zone NOV in POS, 10. november 1944.

taka nasilstva in teror nad civilnim prebivalstvom, da so se pričeli končno zgražati nad tem še najbolj zagrizeni Nemci in funkcionarji civilne oblasti.⁵³ K njihovemu odhodu naj bi prispevalo tudi napredovanje Rdeče armade v Srbijo.⁵⁴ Na zadnji novembrski dan je Obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS že poročal, da je bataljon zapustil Slovenijo in se odpravil v Avstrijo;⁵⁵ sprva so bili poslani v Hollabrunn, decembra 1944 pa so se vrnil v Stockerau.⁵⁶

Španci v Jadranskem primorju

Po kapitulaciji Italije je bilo območje slovenske Primorske dodeljeno novoustanovljeni Operacijski coni Jadransko primorje (nem. *Operationszone Adriatisches Küstenland*; v nadaljevanju OZAK).⁵⁷ Primarna nemška enota, ki bi se spopadla z morebitno zavezniško invazijo, je bil 97. korpus za posebno uporabo (nem. *LXXXVII. Armeekorps z.b.V.*), pri čemer bi korpus podpirale tudi številne tujerodne enote; med njimi so bili Španci.⁵⁸

Španska enota, ki je delovala v OZAK, je imela nekoliko drugačen izvor kot »štajerski« španski polbataljon. Leta 1944 je v Franciji deloval Posebni štab F (nem. *Sonderstab F*), ki je bil del Abwehra (nemške vojaške obveščevalne službe) in je bil zadolžen za rekrutacijo španskih prostovoljcev; shajališče teh je bilo že v predhodno omenjenemu Versaillesu. Že v januarju 1944 so pod okriljem štaba ustanovili Bojno skupino Pireneji (nem. *Einsatzgruppe Pyrenäen*; dalje EG Pyrenäen). Španski prostovoljci so se pod pretvezo, da so španski protifašisti, vtihotapili med francoske partizane, saj je bila v južni Franciji prisotnost španskih partizanov, veteranov španske državljanske vojne, dovolj velika, tako da Španci, ki so delovali na nemški strani, niso imeli večjih težav z infiltracijo. Njihova uspešnost je vzbudila pozornost SD, nemške varnostne organizacije pod okriljem SS, ki je pričela z rekrutiranjem Špancev v svoje vrste. Po zavezniški invaziji na Francijo je bila EG Pyrenäen umaknjena v Stockerau, kjer se je pridružila zgoraj omenjenemu španskemu nadomestnemu in šolskemu bataljonu.⁵⁹

Znotraj Abwehrove divizije Brandenburg je bila prisotna tudi osma četa 2. bata-

⁵³ SI AS 1851, t. e. 104, a. e. 2073, Poročilo OC IV. operativne zone od 1. XI. do 15. XI. 1944, 14. november 1944.

⁵⁴ Gonzáles Pinilla, »Españoles en la Wehrmacht y las Waffen SS,« 137.

⁵⁵ *Zbornik NOVJ 6–17*, št. dok. 83.

⁵⁶ Sourd, *True Believers*, 25.

⁵⁷ Prim. Stefano Di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland. Udine Gorizia Trieste Pola Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943–1945* (Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005). Tone Ferenc, »Ustanovitev Operacijske cone 'Jadransko primorje' jeseni 1943. leta,« v: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1. Razkosanje in aneksionizem*, ur. Mitja Ferenc (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006). Roland Kaltenecker, *Operationszone »Adriatisches Küstenland«. Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume 1944/45* (Graz in Stuttgart: Stocker, 1993).

⁵⁸ Tone Ferenc, »Nemška policija v Operacijski coni 'Jadransko primorje' 1943–1945,« v: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 419, 433–43.

⁵⁹ Sourd, *True Believers*, 21, 22.

ljona 3. polka, sestavljena iz španskih in francoskih prostovoljcev. Že oktobra 1943 je bil bataljon premaknjen iz južne Francije v severno Italijo, kjer je sodeloval v boju proti partizanom. Po neuspelem atentatu na Hitlerja 20. julija 1944 je bil Abwehr razpuščen, pri čemer je Waffen-SS prevzela oz. rekrutirala večje število izkušenih borcev. Med njimi so bili tudi Španci, ki pa so jih namenili za popolnitev divizije kraških lovcev.⁶⁰

Julija 1944 se je pričela reorganizacija dotedanjega bataljona (nem. *SS-Karstwehr-Bataillon*) v polno divizijo (nem. *24. Waffen-Gebirgs (Karstjäger) Division der SS*). Divizija bi imela po ustanovitvenem ukazu le 6.626 pripadnikov, a pomanjkanje vojakov je privedlo do tega, da je bila divizija degradirana na brigadno raven (nem. *Waffen-Gebirgs (Karstjäger) Brigade der SS*). Brigado so na koncu sestavljali: divizijski štab, 59. gorski (kraškološki) polk Waffen-SS (*Waffen-Gebirgs (Karstjäger) Regiment der SS 59*), 1. bataljon 24. gorsko-artilerijskega polka Waffen-SS (*I. Abt./Waffen-Gebirgs-Artillerie-Regiment der SS 24*), 1. četa 24. gorsko-pionirskega bataljona Waffen-SS (*1. Kp./Waffen-Gebirgs-Pionier-Bataillon der SS 24*), mešana motorizirana četa 24. gorsko-komunikacijskega bataljona Waffen-SS (*gemischte Kp. (mot.)/Waffen-Gebirgs-Nachrichten-Abteilung der SS 24*), transportna četa in kolona (*Kraftfahr-Kompanie in Gebirgs-Fahrkolonne*) in 24. sanitetna četa Waffen-SS (*Waffen-Sanitäts-Kompanie der SS 24*). Februarja 1945 so se ponovno namenili razširiti brigado nazaj na divizijsko raven (z vključitvijo polka ukrajinskih pripadnikov Waffen-SS), a se to ni zgodilo; kljub novem/starem imenu je divizija dejansko ostala na ravni okrepljenega polka oz. šibke brigade.⁶¹

Španci, ki so bili deležni urjenja v gorskem bojevanju in so imeli izkušnje s protigerilskim bojevanjem, so bili decembra 1944 poslani v Šolski in nadomestni bataljon Waffen-SS (nem. *Waffen-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon der SS*), nato pa so bili februarja 1945 vključeni med kraške lovce kot 5. četa 59. SS-gorskega (kraškološkega) polka Waffen-SS (nem. *5./Waffen-Gebirgs-(Karstjäger)-Regiment der SS 59*); četa je imela med 150 in 200 pripadnikov.⁶² Sprva je bila nameščena v Tolmeču (it. Tolmezzo), skupaj s Kozaki; z njimi niso bili v dobrih odnosih, tako da je prišlo tudi do večjega pretepa z več ranjenimi. V drugi polovici marca 1945 so bili Španci premeščeni v Gorico, kjer so sodelovali v bojih proti italijanskim in slovenskim partizanom.⁶³ Njihov prihod so že 29. marca napovedali goriški obveščevalci, ko

⁶⁰ Ibid., 45, 46. O kraških lovcih, prim. Klemen Kocjančič in Marko Vidmar, »Kraški lovci,« *Vojnozgodovinski zbornik* 30 (2007): 69–80. Klemen Kocjančič in Marko Vidmar, »Kraški lovci,« *Vojnozgodovinski zbornik* 31 (2008): 89–100. Klemen Kocjančič in Marko Vidmar, »Kraški lovci,« *Vojnozgodovinski zbornik* 36 (2009): 66–74. Rolf Michaelis, *Die Chronik der 24. Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Division der SS* (Erlangen: samozaložba, 1992). Marko Uršič, »Kraški lovci in zlom kobariške republike,« *Vojnozgodovinski zbornik* 37 (2009): 51–54.

⁶¹ Sergio Corbatti in Marco Nava, *Karstjäger! Du SS-Karstwehr-Bataillon à la 24. Waffen-Gebirgs-Division der SS* (Saint-Martin-des-Entrées: Heimdal, 2009), 213–17.

⁶² Corbatti in Nava, *Karstjäger*, 213, 217. Gregorio Torres Gallego, »Españoles en las Waffen SS. Italia, 1945,« *Revista española de historia militar* 10 (2001): 200.

⁶³ Erik Norling, »Spanish Waffen-SS Volunteers in Italy, 1944–1945. A Chapter in the Unknown Story of the Spanish Waffen-SS,« *Siegrunen* 33 (1984): 16, 17.

so poročali o govorici, da bo v Gorico prišlo okoli 2.000 španskih prostovoljcev (v resnici malo manj kot 200).⁶⁴

20. marca 1945 je brigada kraških lovcev zapustila izhodiščne položaje na črti Gorica–Krmin in pričela pregledovati Banjško planoto, s čimer se je začela nemška ofenziva Konec zime (nem. *Winterende*); proti brigadi so delovale Vojkova brigada in 2. brigada Narodne obrambe ter artilerija 9. korpusa.⁶⁵ Tik pred koncem ofenzive 6. aprila 1945 so partizanski obveščevalci poročali, da so v ofenzivi med 20. marcem in 7. aprilom 1945 na sektorju »Vojsko, Gorenja Trebuša, Čepovan, Banjška planota, Trnovski gozd« sodelovali tudi Španci, ki naj bi bili (po takrat nepreverjenih poročilih) del polka »neke novoformirane SS Gebirgsjägerdivizi. ki je bila formirana v Tercentu /Čenta, it. Tarcento/«. Ob začetku ofenzive je omenjeni polk, ki je štel 2.100 pripadnikov, med njimi so bili tudi Španci, krenil iz Čente proti Gorici. Med boji so zaplenili tudi oznake te enote, a jih niso opisali v poročilu.⁶⁶

Obveščevalci 9. korpusa, ki je bil primarna tarča nemške ofenzive, so zasledili špansko prostovoljno legijo.⁶⁷ Istega dne, v drugem poročilu, so špansko prostovoljno legijo pravilno identificirali kot del divizije kraških lovcev: »Ta brigada pripada 24. SS geb. ali Karstjäger diviziji, ki se nahaja na sektorju Videm – Ponteba /Tablja, it. Pontebba/. Moštvo je po svoji narodnosti italijansko, špansko, deloma poljsko. Večji del je Špancev. So dobro izvežbani vojaki in imajo nemški kader.«⁶⁸

Partizanski obveščevalci so tudi zabeležili, da je neposredno po koncu ofenzive, 8. aprila, v Ronke (it. *Ronchi*) prispelo 300 nemških vojakov, med katerimi je bilo »150 španjolskih prostovoljcev«; torej celotna španska četa. Tja so prišli z namenom izvajanja protipartizanskih akcij na Krasu, a so bili že naslednji dan (9. aprila) poslani v Videm.⁶⁹ 8. aprila je vod španskih prostovoljcev padel v partizansko zasedo, pri čemer je padlo osem vojakov, med njimi tudi poveljnik voda.⁷⁰

Španska četa je še naprej delovala v bližnji in širši okolici Vidma. 15. aprila je v Trbiž prispelo okoli 80 Špancev (ter okoli 300 Madžarov), ki so naslednji dan s tovornjaki odšli naprej proti Vidmu.⁷¹ Istočasno (15. aprila) so v Goriških brdih zabeležili dele »španske modre divizije«. ⁷² Da so obveščevalci že pričeli povezovati »Plavo« divizijo s kraškimi lovci, dokazuje tudi navodilo OC 9. korpusa Kobariškemu

⁶⁴ SI AS 1848, t. e. 39, a. e. 691, Informacijsko poročilo št. 12 obveščevalne točke B1, 31. marec 1945.

⁶⁵ Franjo Bavec - Branko, *Na zahodnih mejah – 1945. Operativni štab 9. korpusa za Zapadno Primorsko (november 1944–maj 1945)* (Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOV, 1997), 257. Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, 916, 917.

⁶⁶ SI AS 1848, t. e. 45, a. e. 818, Depeša Obveščevalnega centra Štaba IX. korpusa Jug. armade (dalje OC 9. korpusa), 6. april 1945.

⁶⁷ SI AS 1848, t. e. 23, a. e. 509, Poročilo OC 9. korpusa »angleški vojni misiji pri štabu IX. Korpusa«, 12. april 1945.

⁶⁸ SI AS 1848, t. e. 32, a. e. 615, Informacijsko poročilo št. 71 OC 9. korpusa, 12. april 1945.

⁶⁹ SI AS 1848, t. e. 34, a. e. 645, »Premiki čet /edinice/, cestni in železniški promet?, Letališča.«

⁷⁰ Norling, »Spanish Waffen-SS Volunteers in Italy,« 17.

⁷¹ SI AS 1848, t. e. 44, a. e. 772, Poročilo obveščevalne točke B8, 26. april 1945.

⁷² SI AS 1848, t. e. 45, a. e. 818, Depeša št. 815 OC 9. korpusa Obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS, 15. april 1945.

vojnemu področju in obveščevalni točki B 20, da v primeru španske modre divizije obstaja možnost, »da pripadajo 24. SS Karstjäger diviziji«. To istovetnost obeh divizij naj bi lokalni obveščevalci preverili z zajetjem (španskega) ujetnika, pri čemer bi s pomočjo zaslišanja pridobili podatke o diviziji. Istega dne je korpusni OC naročil tudi obveščevalni točki B 7, da naj preveri prisotnost španske divizije v Brdih.⁷³

Ob splošnemu umiku nemških sil proti Avstriji je poveljnik kraških lovcev 6. maja razrešil italijanske in španske kraške lovce, če bodo kot zaščitnica krili umik preostanka brigade proti severu.⁷⁴ V tem času so bili kraški lovci, skupaj s 7. SS-gorskim šolskim in nadomestnim bataljonom (nem. *SS-Gebirgs-Ausbildungs- und-Ersatz-Bataillon 7*) in kadeti SS-častniške šole Celovec (nem. *SS-Junkerschule Klagenfurt*), dodeljeni bojni skupini pod vodstvom SS-brigadnega generala Heinza Harmela, katere naloga je bila zaščititi prehode v Karavankah in rečne prehode južno od Celovca in Beljaka.⁷⁵

Po bojih so se preostali Španci odločili, da bodo poskusili prečkati severno Italijo in južno Francijo ter tako doseči svojo domovino. Preoblekli so se v civilna oblačila in se pod pretvezo, da so prisilni delavci ali politični zaporniki, odpravili proti zahodu. A že kmalu so jih zajeli italijanski partizani v Latisani, kjer so en mesec preživeli v ujetništvu, dokler jih niso osvobodili ameriški vojaki. Odpravili so se v Benetke, kjer so se zatekli na španski konzulat; diplomati so jim uredili prevoz v Milano. Tam so jih ponovno odkrili italijanski partizani, pri čemer je bil ranjen in ujet poveljnik čete, medtem ko je preostalim uspelo pobegniti in so po dveh mesecih končno prišli v Španijo.⁷⁶

Dve enoti, dve taktiki

Prisotnost dveh različnih enot španskih prostovoljcev, polbataljona na Spodnjem Štajerskem in čete na Primorskem, razkriva tudi dva različna modela delovanja.

Dve četi na Štajerskem sta bili primarno namenjeni zaščiti železniške proge in zasavskih premogovnikov, medtem ko sta bili vpleteni le v manjše operativne posege. Že med vojno so partizani ugotovili, da ti izpadi niso namenjeni boju proti partizanom, ampak ropanju. Prav to njihovo obnašanje do civilnega prebivalstva je bilo tudi glavni vzrok, zakaj so nemške okupacijske oblasti dosegle umik polbataljona s Spodnje Štajerske. V nasprotju s temi so bili španski kraški lovci vpleteni v neposredno protigverilsko bojevanje, saj so bili kraški lovci ena izmed enot, ki so slovele po bojevanju proti italijanskim in slovenskim partizanom.

Razlike v delovanju Špancev lahko pripišemo tudi izvoru jedra teh enot. »Štajerski« Španci so izhajali iz plave divizije in legije, ki sta bili večinoma vpleteni v frontne

⁷³ SI AS 1848, t. e. 45, a. e. 818, Depeša OC 9. korpusa Kobariškemu vojnemu področju in B 20, 22. april 1945; *ibid.*, Depeša OC 9. korpusa B 7, 22. april 1945.

⁷⁴ Torres Gallego, »Españoles en las Waffen SS,« 201.

⁷⁵ Richard Landwehr, *Italian Volunteers of the Waffen-SS. 24. Waffen-Gebirgs-(Karstjäger) Division der SS and 29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr. 1)* (Glendale: Siegrunen, 1987), 28.

⁷⁶ Norling, »Spanish Waffen-SS Volunteers in Italy,« 17.

spopade z Rdečo armado in tako njuni pripadniki niso bili navajeni na protigverilsko bojevanje v goratem območju. »Kraški« Španci so nasprotno imeli izkušnje iz protigverilskega bojevanja, saj se je jedro čete borilo proti francoskim in italijanskim partizanom.

Partizanski viri ne prispevajo nič novega k razjasnitvi vprašanja, če in kdaj naj bi se »štajerski« Španci pridružili Waffen-SS. Nekateri zgodovinarji namreč trdijo, da so bili Španci del Waffen-SS že pred prihodom v Slovenijo, drugi zagovarjajo tezo, da se je prestop zgodil šele leta 1945 po (ponovnem) prihodu v Avstrijo, medtem ko so tretji prepričani, da so Španci vse do konca vojne ostali del redne nemške kopenske vojske (*Heer-a*).⁷⁷ Medtem ko večina partizanskih poročil govori le o španskih oz. »španjolskih« prostovoljcih, eno poročilo dejansko govori o Špancih, ki so bili pripadniki (Waffen-)SS. S tem se vprašanje pripadnosti ne razreši, ampak le dodatno zapleta.

Ne glede na pripadnost »štajerskih« Špancev je jasno, da ne ti ne »kraški« Španci niso imeli pomembnejšega vpliva na potek druge svetovne vojne na Slovenskem, kar lahko pripišemo predvsem velikosti obeh enot. Kljub temu obe španski enoti predstavljata majhen del velikega mozaika slovenske vojne in vojaške zgodovine.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- SI AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - AS 1848, Deveti korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, 1943–1945.
 - AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945.
 - AS 1856, Odredi četrte operativne cone, 1944–1945.
 - AS 1859, Sedmi korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, 1943–1945.
 - AS 1866, Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest četrte operativne cone, 1944–1945.
 - AS 1869, Četrta operativna cona narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1943–1945.
- *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del VI. Knjiga 17: Borbe v Jugoslaviji 1944.* Ljubljana: Partizanska knjiga, 1986.

Literatura:

- »Axis History.« *Feldpost numbers: 39000-39999*. Pridobljeno 19. 4. 2016. <http://www.axishistory.com/axis-nations/germany-a-austria/waffen-ss/383-germany-military-other/feldpost/8964-feldpost-numbers-39000-39999>.
- Barker, Thomas M. »The Ljubljana Gap Strategy. Alternative to Anvil/Dragoon or Fantasy.« *The Journal of Military History* 1 (1992): 57–86.
- Bavec – Branko, Franjo. *Na zahodnih mejah – 1945. Operativni štab 9. korpusa za Zapadno Primorsko (november 1944 – maj 1945)*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB, 1997.
- Bowen, Wayne H. »The Ghost Battalion: Spaniards in the Waffen-SS, 1944–1945.« *The Historian* 2 (2001): 373–85.
- Bowen, Wayne H. *Spaniards and Nazi German. Collaboration in the New Order*. Columbia: University of Missouri Press, 2000.

⁷⁷ Sourd, *True Believers*, 26, 27.

- Corbatti, Sergio in Marco Nava. *Karstjäger! Du SS-Karstwehr-Bataillon à la 24. Waffen-Gebirgs-Division der SS. Saint-Martin-des-Entrées*: Heimdal, 2009.
- Di Giusto, Stefano. *Operazioni zone Adriatisches Küstenland. Udine Gorizia Trieste Pola Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943–1945*. Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005.
- Ferenc, Tone. *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Obzorja, 1967.
- Ferenc, Tone. »Nemška policija v Operacijski coni »Jadransko primorje« 1943–1945.« V: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1, Razkosanje in aneksionizem*, ur. Mitja Ferenc, 413–60. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
- Ferenc, Tone. »Ustanovitev Operacijske cone »Jadransko primorje« jeseni 1943. leta.« V: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1, Razkosanje in aneksionizem*, ur. Mitja Ferenc, 397–11. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
- González Pinilla, Ángel. »Españoles en la Wehrmacht y las Waffen SS (1944–45).« V: *Españoles en la II Guerra Mundial el Frante del Est*, ur. Ricardo Recio Cardona, 135–40. Madrid: Vandalia, 1999.
- Guštin, Damijan. »Južna železnica kot cilj vojaških operacij slovenskega odporniškega gibanja (1941–1945).« *Acta Histriae* 3 (2008): 325–42.
- Kaltenecker, Roland. *Operazioni zone »Adriatisches Küstenland«*. *Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume 1944/45*. Graz in Stuttgart: Stocker, 1993.
- Klanjšček, Zdravko et al. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Tretja izdaja*. Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978.
- Kljaković, Vojmir. »Pitanje savezničkog iskrcavanja na Balkan (1939–1945).« *Vojnoistorijski glasnik* 3 (1978): 7–25.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. »Kraški lovci.« *Vojnogodovinski zbornik* 30 (2007): 69–80.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. »Kraški lovci.« *Vojnogodovinski zbornik* 31 (2008): 89–100.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. »Kraški lovci.« *Vojnogodovinski zbornik* 36 (2009): 66–74.
- Landwehr, Richard. *Italian Volunteers of the Waffen-SS. 24. Waffen-Gebirgs-(Karstjaeger) Division der SS and 29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr. 1)*. Glendale: Siegrunen, 1987.
- Littlejohn, David. *Foreign Legions of the Third Reich. Volume 2: Belgium, Great Britain, Holland, Italy and Spain*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1987.
- Lorencin, Domen. »Diverzije, sabotaže in vojaški napadi odporniškega gibanja na železnice in druge prometnice na Slovenskem 1941–1945.« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, 2011.
- Michaelis, Rolf. *Die Chronik der 24. Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Division der SS*. Erlangen: samozaložba, 1992.
- Mikuš, Metod. *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. IV. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.
- Norling, Erik. »Spanish Waffen-SS Volunteers in Italy, 1944–1945. A Chapter in the Unknown Story of the Spanish Waffen-SS.« *Siegrunen* 33 (1984): 15–18.
- Rozman, Jože. »Partizanski koridor na litijemskem območju med drugo svetovno vojno.« *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 3 (2011): 683–98.
- Rutar, Sabine. »Vloga železnice pri gospodarskem izkoriščanju Slovenije med drugo svetovno vojno. Prispevek k odprtim raziskovalnim vprašanjem.« *Acta Histriae* 3 (2008): 315–24.
- Sourd, Jean-Pierre. *True Believers. Spanish Volunteers in the Heer and Waffen-SS, 1944–1945*. Bayside: Europa Books, 2004.
- Stergar, Gorazd. »Kamniško-zasavski narodnoosvobodilni partizanski odred in njegova vloga v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem leta 1944.« *Vojaška zgodovina* 1 (2007): 81–128.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Achter Band: Die Landstreitkräfte 201–280*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1973.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Sechzehnter Band. Verzeichnis der Friedensgarnisonen 1931–1939 und Stationierungen im Kriege 1939–1945. Teil 3: Wehrkreise XVII, XVIII, XX, XXI und besetzte Gebiete Ost und Südost*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1996.

- Tieke, Wilhelm in Friedrich Rebstock. *Im letzten Aufgebot. Die 18. SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division HORST WESSEL*. Coburg: Nation Europa Verlag, 2000.
- Torres Gallego, Gregorio. »Españoles en las Waffen SS. Italia, 1945.« *Revista española de historia militar* 10 (2001): 199–201.
- Uršič, Marko. »Kraški lovci in zlom kobariške republike.« *Vojnozgodovinski zbornik* 37 (2009): 51–54.
- Ževart, Milan. »Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1990): 153–98.
- Žnidarič, Marjan. *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Železniško gospodarstvo Ljubljana, 1990.

Klemen Kocjančič

SPANIARDS IN GERMAN SERVICE IN SLOVENIA DURING
THE SECOND WORLD WAR

S U M M A R Y

During the Second World War several units, formed from foreign volunteers, fought on German side. Some of these foreign volunteers came from neutral or non-belligerent countries, among them was also Spain. After the withdrawl of Spanish volunteer division and latter legion, several smaller units of Spanish volunteers were formes. Two Spanish units were also present in Slovene territory. First unit, a half-battalion, was was garrisoned in Lower Styria, specifically in Zasavje area, where it provided security for coal mines and railway. But more then efficient security force was known for crimes against the civilian population. Second unit, of company strenght, was integral part of brigade, then division of so called Karst hunters, based in Slovene Littoral, which was actively participating in counterinsurgency against Italian and Slovene partisans. Using critical analysis and interpretation of wartime sources and postwar literature article is presenting activity of Spanish volunteers in German service in Slovenia, with which is completed part of the history of foreign volunteers in German armed forces. Found and used partisan records divulge activity of Spanish volunteers, but they don't reveal some of the contradictions, also faced by foreign historians: affiliation of the (half-)battalion to German Heer or to Waffen-SS. Because of the size of both units Spaniards didn't significantly impact the progress of the Second World War in Slovenia, but are still part of Slovenian military and war history.